

Ahmet Sait ÖZKUL* -Hatice BAYSAL**

Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları: Dârülmuallimât, İnas Dârülfünûnu ve Ticâret Mekteb-i Âlîsi***

Entrepreneurship Codes in Higher Education for Women in the Last Period of Ottoman Empire: Darulmuallimat, Inas Darulfunun and Ticaret Mektebi Alisi

ÖZET

Kadının toplumda ve ekonomik hayatta var olma çabası geçmişten bugüne devam etmektedir. Osmanlı'da kadınlar, özellikle 20. yüzyıl başlarındaki özgürleşme hareketleriyle birlikte eğitim ve çalışma hayatı gibi birçok alanda hak taleplerinde bulunmuşlardır. Osmanlı'da kadınlar yasal olarak bu hakları elde etmişler fakat bu haklarına uygulama alanında da sahip olmak için mücadele etmişlerdir. Osmanlı'da kadınlar II. Meşrutiyet döneminde ilk kez yükseköğretime adım atmış; eğitimlerini tamamlayan kadınlar çalışma hayatına dâhil olmuşlardır. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde, Osmanlı kadınlarına eğitim ve var olma haklarını kazanan birer sosyal girişimci olarak bakmak önemlidir. Bu araştırma sosyal girişimciliklerinin de katkısıyla eğitim haklarını kazanan son dönem Osmanlı kadınlarına yükseköğretimde verilen eğitimin içeriğine odaklanmaktadır. Araştırmada Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde kadına yönelik yükseköğretim kurumlarının formel eğitimlerindeki "girişimcilik kodları" tespit edilmiştir. Kadınlar için önemli üç Osmanlı yükseköğretim kurumu olan; "Dârülmuallimât", "İnas Dârülfünûnu" ve "Ticaret Mekteb-i Âlîsi Ameli Ticaret İnas Şubesi" ders programları incelenmiştir. Bu kurumlarda uygulanan ders programlarına nitel çözümleme yapılarak son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın girişimciliğinin yükseköğretim boyutu ile ilgili ipuçları aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı'da Kadın, Yükseköğretimde Kadın, Girişimcilik Eğitimi, Kadın Girişimciliği.

ABSTRACT

The struggle for existence of woman in society and economic life continues from past to today. With liberation

* Yazışılan Yazar/Correspondence Author Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü. saitozkul@sdu.edu.tr

** Yazar/Author Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, haticebaysal@sdu.edu.tr

*** Bu çalışma 9-11 Ekim 2015 tarihlerinde Muğla'da gerçekleştirilen 2. Uluslararası Girişimcilik ve Kariyer Sempozyumu'nda "Osmanlı Kadın Yükseköğretiminde Girişimcilik Kodları: Ticâret Mekteb-i Âlîsi, İnas Dârülfünûnu ve Dârülmuallimât" başlığıyla sunulmuştur. Çalışma bu konuda uzman araştırmacıların önerileriyle tekrar gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler ve geliştirmeler yapıldıktan sonra makaleye dönüştürülmüştür.

movements in early 20th century, women in Ottoman claimed for education and work life rights. Women in Ottoman legally had these rights, but struggled to have these rights in practical area too. At the 2nd Constitutionalism period, women in Ottoman started to receive higher education. And women who completed education were included in to the work life. Especially in 2nd Constitutionalism period, it is important to look at Ottoman women as social entrepreneurs who gained the education and existence rights. This research focuses on the content of education given to the Ottoman women acquiring educational rights with the contribution of their own social entrepreneurship in the last period. In this research, during the last period of the Ottoman Empire, "entrepreneurial codes" in the formal education of higher education institutions for women have been determined. Three important Ottoman higher education institutions for women; "Darulmuallimat", "İnas Darulfunun" and "Practical Trade Class for Women of Ticaret Mekteb-i Alisi" syllabuses were examined. The qualitative analysis applied for the syllabuses used in that institutions and looked for the clues related to higher education dimension of women entrepreneurship in the last period of Ottoman Empire.

Keywords: Women in Ottoman, Women in Higher Education, Entrepreneurship Education, Women Entrepreneurship.

Giriş

Bu araştırmada sosyal ve ekonomik hayatta var olma mücadelesi veren son dönem Osmanlı kadınının girişimci bir birey olmasını destekleyen ve kendisini geliştirmesine katkı sağlayan etkenler kadınlara yönelik yükseköğretim müfredatları bağlamında incelenmektedir.

Kadının toplumda ve ekonomik hayatta var olma çabası dün olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Kadınlar yasal olarak elde ettikleri haklarını uygulama açısından da elde edebilmek için görünmez mekanizmalara karşı mücadelelerini sürdürmektedirler. Kadınlar gerek sosyal ve gerekse de çalışma hayatında var olma mücadelesi verirken önemli girişimcilik örnekleri göstermektedirler. Kadınların girişimciliği doğal olarak içinde buldukları sosyo-kültürel ve ekonomik yapıdan etkilenmekte; toplumsal bakış, inanç, aile, yakın çevre, eğitim ve genel ekonomik koşullar kadınların girişimcilik ruhunu pozitif ya da negatif yönde etkileyebilmektedir.

Türkiye’de kadınların çalışma hayatına girmelerinde II. Meşrutiyet Dönemi’nin önemi büyüktür (Oktar, 1998: s. 41-103). Çünkü bir ülkenin ekonomik kalkınmasında kadınların da rol alması gereği Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet döneminde kadınlar tarafından dile getirilmiş ve kadınlar eğitimden, iş yaşamına, siyasi yaşama dair çeşitli haklar talep etmiş; bazı kesimler tarafından bu eleştirilirken bazı kesimler tarafından da destek görmüştür. Ayrıca son dönem Osmanlı kadın hareketlerinde dolayısıyla kadınların eğitim ve çalışma yaşamında varoluş mücadelesinde Osmanlı kadın dergilerinin ve kadın derneklerinin katkısı büyüktür (Çakır, 2013: s. 59-132). Bu araştırmada incelenen üç kadın yükseköğretim kurumunda, kadınların eğitim haklarını arayışlarının ve varoluş mücadelelerinin kadın dergileri ve dernekleriyle birlikte yürütüldüğü ifade edilebilir.

Buradan hareketle kadına söz konusu dönemde sosyal girişimcilik örneği göstererek eğitim ve çalışma alanında kazanmış olduğu hakları bağlamında bakmak ve Osmanlı kadın yükseköğretim kurumlarının kadının girişimciliğini müfredatlarıyla ne derece desteklediğini tespit etmek önem arz etmektedir. Araştırmada kadınlara yönelik son dönem Osmanlı yükseköğretim kurumları incelenerek, kadınların nasıl bir eğitim gördükleri ve bu eğitim sürecinde girişimciliğe yönelik müfredat bilgilerinin ne düzeyde yer aldığı değerlendirilmektedir. Böylelikle kadınların geçmişten bugüne devam eden çalışma yaşamında var olma mücadelelerinin, Osmanlı Devleti’ndeki kadınlara yönelik

yükseköğretim kurumları tarafından nasıl desteklendiği ortaya konulmaktadır.

1- Osmanlı'da Yükseköğretim Düzeyinde Kadın Eğitimi

Osmanlı'da 1859 yılına kadar yalnızca Sıbyan Mektebi'ne (ilkokul) gidebilen kız çocukları için Tanzimat ile birlikte İnas Rüşdiyeleri (kızlara yönelik ortaokul) açılmış ve kadınlar için ilkokuldan yukarı düzeyde eğitim olanağı doğmuştur. Bu eğitimle birlikte kadınlara öğretmenlik mesleğinin kapıları açılırken aynı zamanda çıraklık eğitimi yoluyla gündelik hayata ve üretime dâhil olmaları imkânı sağlanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde, Tanzimat dönemine kıyasla toplumun kadına bakış açısı değişerek, kadının toplumsal statüsüne yönelik yaklaşımlarda fikirsel bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde Türk kadınının mevcut durumu, İslam'ın öngördüğü kadın, Avrupalı kadın, ideal kadın ve kadın hakları, kadın eğitimi, giyim-kuşam gibi konular hakkında tartışmalar yaşanmıştır. II. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı'da kadın ve aile sorunları tekrar önem kazanmış, dönemin bazı aydınları, kadının sosyal hayata girmesini kolaylaştıracak sınırsız eğitimini savunurken; bazı aydınlar da, ev kadınlarına yönelik, iyi çocuk yetiştirebilecek anneler için idâdî (lise) seviyesine kadar eğitimi savunmuşlardır. Bu dönemde “kadın” meselesinin tartışılmasının diğer bir nedeni de toplumun yarısını teşkil eden kadın gücünün ihmal edilmesinin devletin çöküşüne neden olan etmenlerden biri olarak değerlendirilmesidir (Erdem-Yiğit, 2010: s. 107-108).

II. Meşrutiyet sonrasında daha net bir görünüm kazanan kadının sosyal hayata katılımı konusunda, Tanzimat dönemi aydınlarının çalışmalarının payı büyüktür. Örneğin Şemseddin Sami tarafından I. Meşrutiyet'in ilanından sonra yazılan *Kadınlar (1879)* adlı kitap kadınların toplumun oluşumundaki rollerini ele alan önemli bir eserdir. Şemseddin Sami'ye göre Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşması kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesiyle mümkündür. Şemseddin Sami, *Kadınlar* adlı eserinde kadınların cahil, tembel ve eğitimsiz bırakıldıkça insanlığın da medenileşemeyeceğini belirterek kadınların eğitilmesinin gerekliliğinin altını çizmektedir. Kadınların çalışmasının, toplumun ekonomik ilerlemesi ve kadının başına bir felaket geldiğinde ayakta durabilmesi için gerekli olduğunu belirtmektedir. Kadınların sadece ev işlerinde değil; ticaret, zanaatkârlık ve memuriyet gibi vazifelerde istihdam edilebileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca toplumun yarısını oluşturan kadınların çalışmamasının erkeklerin yükünü iki hatta üç katına çıkardığı, bu nedenle kadınlara sadece okuma-yazma değil çalışabilecekleri bir iş için de eğitim verilmesi gerektiğine de dikkat çekmektedir (Karaca, 2010: s. 139-143).

Osmanlı'da kadınların toplumun inşasındaki rollerinin gerek Tanzimat ve gerekse I. Meşrutiyet dönemi düşünürleri ve yazarları tarafından ele alınmasıyla oluşan altyapı neticesinde, II. Meşrutiyet döneminde kadın konusunun daha yoğun bir şekilde tartışılma imkânı bulduğu söylenebilir. Bu dönemde kadınların eğitimi konusunda önemli görüşler ileri süren yazarlar arasında Tüccarzâde İbrahim Hilmi, Ahmet Rıza, Ethem Nejat, Abdullah Cevdet, Ziya Gökalp, Fatma Aliye Hanım, Nigar Hanım, Halide Edip Hanım, Mehmet Akif, Celal Nuri ve Tefik Fikret gibi önemli isimler bulunmaktadır (Kurt, 2011: s. 53).

Bununla beraber Osmanlı'da kadınlar kendilerini; çalışma hayatına ve

yükseköğretime dâhil olmalarını sağlayan sosyo-ekonomik etkenlerle (Oktar, 1998: s. 51), II. Meşrutiyet'in Osmanlı kadınına sağladığı olanaklarla (Özkiraz ve Arslanel, 2011: s. 2) ve kadın dernekleri ve kadın dergileriyle (Çakır, 2013: s. 59), gerek kamu bürokrasisine gerekse de topluma ifade etme imkânı bulmuşlardır. Görüldüğü üzere II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki tartışmaların ve dönemselsel koşulların neticesinde ortaya çıkan gelişmeler kadınlara; eğitim, hukuki, sosyal ve ekonomik haklarını elde etmeleri adına önemli kazanımlar sağlamıştır (Erdem-Yiğit, 2010: s. 109).

Osmanlı'da kadının yaşamda daha etkin olma çabasına, hak arayışına, eğitimine ve çalışma hayatına girmesinde dönem koşullarının etkisi bulunmaktadır. Bununla beraber Osmanlı basınının da bu konudaki katkısının önemli olduğu belirtilmelidir. Özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların yükseköğretime adım atmalarındaki en önemli rolü, Osmanlı kadın hareketinin temsilciliğini yapan dergilerin ve gazetelerin üstlendikleri ifade edilebilir. Çünkü Osmanlı'da kadınların kendilerini ifade etmek için gösterdikleri gayretler ise ilk kez basın kanalıyla olmuştur. Osmanlı basınında hem kadınları destekleyen erkek yazarların hem de bizzat kadın yazarların imza attığı yazılara; o dönem gazetelerinde, bazı gazetelerin çıkardığı kadınlara yönelik sayfa/eklerde ve kadın dergilerinde rastlanmaktadır. Örneğin kadınlardan gelen mektuplara köşelerinde yer veren ve kadınların eğitim taleplerini belirttikleri ve ilk kadın dergisi olarak nitelendirilebilecek olan *Terakki-i Muhadderât*¹ 1869 yılından itibaren haftalık olmak üzere toplamda 48 sayı yayımlanmıştır. *Vakit Yâhûd Mürebbi-i Muhadderât*, *Âyine*, *Aile*, *İnsâniyet*, *Hanımlar*, *Şükûfezâr*², *Mürüvvet*, *Hanımlara Mahsûs Gazete* ve *Kadınlar Dünyası* gibi dergi ve gazeteler de örnek olarak ifade edilebilecek diğer yayın organlarıdır. Bunlar arasında özellikle kadınların yükseköğretim ve çalışma haklarını elde etmeleri için aracılık rolü üstlenen ve *İnas Dârülfünûnu*'nun (Kadın Üniversitesi) açılmasında ciddi katkısı bulunan "Kadınlar Dünyası" dergisinin önemi büyüktür (Çakır, 2013: s. 59-133, 145).

Kadınların haklarını elde etmek için gösterdikleri bu gayretler, bir kimlik edinme mücadelesi olarak da kabul edilebilir. Nitekim Osmanlı'da kadınların kimlik edinmeleri, öğrenim görmeye başlamalarının ardından çalışma hayatına girmeleriyle olmuştur (Kurt, 2011: s. 11). Bu nedenle Osmanlı'da kadınları nitelikli bir çalışma hayatına hazırlama misyonu üstlenen kadın yükseköğretim kurumlarını incelemek gerekmektedir. Bu kurumlar ise *Dârülmualimât* (Kadın Öğretmen Okulu), *İnas Dârülfünûnu* ve *Ticaret Mekteb-i Âlisi Amelî Ticaret İnas Şubesi* (Ticaret Mektebi'ne Bağlı Uygulamalı Kız Ticaret Bölümü) olarak ifade edilebilir.

1-1- Dârülmualimât

Kızların eğitimi için ortaöğretim seviyesinde sayılabilecek olan rüşdiyelerin 1859'da açılmaya başlaması önemli bir gelişme olup sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu yeni

¹ "Muhadderât" kelime anlamı itibariyle sözlükte "iffetli/namuslu" olarak belirtilmektedir (Kubbealtı Lügati, et. 05.05.2017). Terakki gazetesi tarafından çıkartılan bu dergideki "Muhadderât" kelimesinin karşılığı; "Müslüman kadınlar" olarak da ifade edilmektedir (Çakır, 2013: s. 60-61).

² "Şükûfezâr" kelime anlamı itibariyle sözlükte "çiçeklerle dolu olan yer, çiçek bahçesi" olarak belirtilmektedir (Kubbealtı Lügati, et. 05.05.2017).

okullara yeni bilgilerle donatılmış öğretmenlerin nereden sağlanacağı sorusu en önemli problemi teşkil etmiştir. Ayrıca, dönemin hâkim din anlayışı uyarınca Kız Rüşdiyelerine gidecek artık ergenlik çağına girmiş olan genç kızların tesettüre girmeleri ve yabancı erkeklerle aynı ortamda bulunmamaları gerekmektedir. Yani Kız Rüşdiyelerinde öğretmenlik yapacak yeni bilgilerle donatılmış yetkin kadın öğretmen sıkıntısı çekilmektedir. Bu nedenle de rüşdiyelerde derse giren öğretmenlerin kadın olması gerekmektedir. Sorunu çözmek ve daha fazla kız çocuğunun öğrenim görmesini sağlamak ve söz konusu okullara kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârümuallimât açılmış, sınavla 32 öğrenci alınarak 1870'te eğitime başlamıştır (Çakır, 2013: s. 300; Erdem-Yiğit, 2010: s. 93).

Kızların eğitimi için çok önemli bir adım olan Dârümuallimât'ın açılışında Eğitim Bakanı Saffet Paşa'nın yaptığı konuşma kızların eğitiminin o dönemde nasıl algılandığı ve tarihsel süreci özetlediği için çok önemlidir. *“Kadınlar, yaratılışları gereği her türlü saygıya lâyık oldukları gibi, eğitim öğrenim görmelerine de özen göstermek gerekir. Çünkü bir çocuk beşikten okula başlayınca dek yalnızca annesinin eğitiminin altındadır ve bu süre içinde çocukların zihnini meşgul edecek bir şey olmadığından duydukları zihinlerine yerleşir. Bu nedenle annelerin çocuk eğitiminde büyük bir pay olduğu açıktır. Doğu ülkelerinin erkek ve kadınları, kişisel akıl ve yetenek bakımından her türlü sosyal ve müspet bilimi öğrenmeye ve her çeşit meslek ve sanatı ileri düzeye götürmeye yetkin oldukları halde, şimdiye kadar bu alanlarda geri kalmaları, özellikle kadınların eğitimden hiç nasiplerini alamamaları, yalnızca, öğrenim olanakları yokluğundan kaynaklanmıştır. ...Bundan böyle, gerek Kız Sıbyan, gerek Kız Rüşdiye mekteplerine kadın öğretmenler yetiştirmek amacıyla bir Dârümuallimât kurulması gerekli olmuş ve bu husus Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesinde yer almıştır. Bugün, uğurlu olması dileği ile açılışını yaptığımız bu okuldur.”* (Akyüz, 2006: s. 51-52).

Dârümuallimât, Sıbyan ve Rüşdiye şubesi olarak ikiye ayrılmaktadır. Sıbyan şubesinin öğrenim süresi iki, Rüşdiye şubesinin ise üç yıldır. Mezun olan Sıbyan Mektebi hocaları, tekrar bir imtihana girerek eğer isterlerse Rüşdiye şubesine devam edebilme hakkına sahiptirler (Ergin, c. I-II, 1977: s. 668). Türk kadınının çalışma hayatına atılmasında Dârümuallimât'ın rolü önemlidir. Kadınlar memurluğa ilk kez öğretmen olarak girmişlerdir. Dârümuallimât'ın mezunları, 1873'de öğretmen olarak göreve başlamışlardır. 1881'den itibaren de Dârümuallimât'ta bizzat yönetici olarak görev almışlardır (Kurnaz, 2017).

Dârümuallimât'tan mezun olan kadın öğretmen sayısının çoğalması Kız Rüşdiyelerinin sayısının artmasına dolayısıyla da kızlar arasındaki okullaşma oranının yükselmesine yardımcı olmuştur. Diğer bir önemli sonucu da sosyo-ekonomik açıdandır. Söz konusu okullardan mezun olan kızların Kız Rüşdiyelerine öğretmen olarak atanmalarıyla kadınların çalışma hayatında istihdam edilmesi imkânının doğması, kadının kamusal alanda daha sık ve yoğun olarak yer almasını sağlamıştır (Dulum, 2006: s. 43).

Tablo 1: Dârümuallimât Dersleri

Sıbyan Şubesi	Rüşdiye Şubesi
Mebâdi-i Ulûm-ı Dîniyye	Mebâdi-i Ulûm-ı Dîniyye
Kavâid-i Lisân-ı Osmânî ve Kitâbet	Kavâid-i Lisân-ı Osmânî ve Kitâbet
Usûl-i Tâlîm	Arabî ve Fârisî
Her Cemaatin Kendi Lisânı	Her Cemaatin Kendi Lisânı
Risâle-i Ahlak	İlm-i Ahlâk
Hesâb ve Defter Tutmak	Usûl-i Tedbîr-i Menzîl
Târih-i Osmânî ve Coğrafya	Tarih ve Coğrafya
Mâlûmât-ı Nâfia	Mebâdi-i Ulûm-ı Riyâziye ve Tabîiyye
Mûsikî	Resim
Dikiş ve Nakış	Mûsikî
	Envâ-ı Ameliyât-ı Hıyâtiyye

Kaynak: (Somel, 2000: s. 234-235)

1879 yılı Dârümuallimât için önemlidir. Zira ilk defa olarak Usûl-i Tedrîs dersi programa eklenmiş; bu ders bir yıl sonra kaldırılmış 1891 yılında “Fenn-i Terbiye ve Usûl-i Tedrîs” olarak tekrar programda yer almıştır. Kuruluşundan 1895 yılına kadarki ilk 25 yıl içerisinde büyük bir karışıklık devresi geçirmiştir. Ders programları ve eğitim sistemi oturtulamamış, yöneticiler ve öğretmenlerde sürekli değişiklikler meydana gelmiştir (Ergin, c. I-II, 1977: s. 676-677).

1913 yılında, İmparatorlukta kadın öğretmen yetiştiren tek kurum olan Dârümuallimât’ın kontenjanı 9’u taşra olmak üzere 28 kişidir. Bu tarihte okul için başvuranların sayısı ise 300’ün üzerindedir. Kadınlar Dünyası’nda “Maârif Nezâreti” başlıklı yazısında Habibe Cemaleddin bu başvuru gününü şöyle anlatmaktadır: “*Kabul günü Dârümuallimât, bir mahşer halini aldı. Bütün o biçâre talebât: kimi ebeveynleri ile kimi yalnız olarak gelmişlerdi... Evet Dârümuallimât’ın kayıt ve kabul günü, bir mahşer gününü andırıyordu. Bu harekettten anladık ki millet uyanmıştır; tahsîlin kadir ve kıymetini takdir etmiştir. Artık müessesât-ı ilmiyeye akın ediyor, hücum ediyor, okumak istiyor...*” (Çakır, 2013: s. 329).

Dârümuallimât’taki öğrenci sayılarında zamanla bir artış meydana gelmiş; 1914’de 186’sı yatılı 253 öğrenci ve 33 öğretmen bulunmaktadır. Bu sayı 1916-1917’de 803’e, bir sonraki yıl ise 1005’e ulaşmıştır. 1919’da vilayetlerdeki öğrencilerle birlikte toplam 6000 civarında öğrenci mevcuttur. Dârümuallimât’la ilgili en önemli olaylardan biri, bu okula öğretmen yetiştirmek amacıyla 1913 yılında bir Dârümuallimât-ı Âliye açılmasıdır. Bu okulda aynı zamanda idâdî ve sultânîlere de kadın öğretmen yetiştirilmiştir (Kurnaz, 2011: s. 117).

1-2- İnas Dârülfünûnu

II. Meşrutiyet ile başlayan kadınların eğitimi konusunda ortaya çıkan düşünceler ile birlikte kadınların yükseköğrenim görme ve Dârülfünûn’a girme vakitlerinin geldiği yönündeki talepleri yoğunlaşmaya başlamıştır. Dönemin kadın dergileri bu konuda önemli bir görev üstlenmişlerdir (Oktar, 1998: s. 44). Örneğin *Kadınlar Dünyası* kadınlara yükseköğrenim hakkı tanınması için her kesimden kadının katıldığı bir kampanya başlatmış; dergideki tartışmalar ve etkili lobi çalışmaları sonucu 7 Şubat 1914’te kadınlar için Dârülfünûn konferans salonunda, haftada dört gün olmak üzere

serbest dersler³ düzenlenmeye başlanmıştır (Çakır, 2013: s. 303-342). Kadınlar Dünyası dergisi bu katkısını “*Kadınlığın her ulûmda mevcûdiyet gösterebilmesi için Dârülfünûn sıraları arasında dahî kadınlığa bir mevki verilmesini Kadınlar Dünyası defâatle talep etti. Ve bu defa Dârülfünûn’da kadınlara mahsûs dersaneler küşâd edildi.*” cümleleriyle sayfalarına taşımıştır (Oktar, 1998: s. 44).

İnas Dârülfünûnu’nun hazırlık aşaması olarak da nitelendirilen “*Hanımlara mahsûs serbest dersler*” başlığıyla Dârülfünûn konferans salonundaki dersleri dinlemeye gelenlerin sayısı kısa zamanda 500-600 kişiyi bulmuştur (Dölen, 2009: s. 453-454; Ergin, 1977: c. III-IV, s. 1553). Bu dört gün zarfında ise kadınlara; ‘Elişleri’, ‘Tarih’, ‘Hıfzıssıhha-i Umûmiyye ve Nisâiyye ve İlk Tabâbet’, ‘İdâre-i Beytiyye ve İktisâdiyye’, ‘İlm-i Heyet’, ‘Mâlûmat-ı Fenniyye’, ‘Hukûk-ı Nisvân’, ‘Fenn-i Terbiye’ dersleri verilmiştir (Baskın, 2007: s. 125-126). Kadınlar için Dârülfünûn’da vermeye başlanan bu serbest dersler ile kadınlara mahsus bir yükseköğretim kurumunun zemini hazırlanmıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak da 1914 yılının Eylül ayında İstanbul’da “İnas Dârülfünûnu” açılmış ve Osmanlı kadını yükseköğretime adım atmıştır. Bu okulun açılmasında yüksek tahsil görmek isteyen kızların müracaatları ve çabaları ile kız öğretmen okullarındaki öğretmen ihtiyacındaki artış etkili olmuştur (Dölen, 2009: s. 453-454).

Başlangıçta üç yıl olan ve Dârülmualimât ile idâdî mezunlarını alan bu okul, Edebiyât, Riyâziyât ve Tabîiyât bölümlerine ayrılmıştır. 1920’de Dârülmualimât-ı Âliye’den ayrılarak, öğrenimi farklı saatlerde olmak üzere İstanbul Dârülfünûnu’na bağlanmıştır. Okul açıldığında 22 öğrenciyle öğretime başlamıştır. Bu öğrencilerden 4’ü Riyâziyât (Matematik), 10’u Tabîiyât (Tabîi Bilimler) ve 8’i Edebiyât şubesine kayıt olmuştur. İkinci yılında 21 öğrenci kayıt yaptırmış, bu yıl önceki yıldan farklı olarak hususi tahsille hiç öğrenci alınmamıştır. 1916 yılında neredeyse yarısını Dârülmualimât mezunlarının oluşturduğu 30 öğrenci kaydını yaptırmış, bu sayı 1917 yılında 47’ye yükselmiştir. Açıldığı yıldan, fiili olarak Dârülfünûn’la birleştiği yıla; yani 1914-15 öğretim yılından 1918-19 öğretim yılına değin, İnas Dârülfünûnu’na toplam 129 öğrenci kaydolmuştur (Baskın, 2008: s. 97).

Okulun müfredatına bakıldığında, Edebiyât, Riyâziyât ve Tabîiyat olarak üç bölüme ayrılmış olan İnas Dârülfünûnu’nda aşağıdaki dersler yer almaktadır.

³ İnas Dârülfünûnu’nda 7 Şubat 1914 tarihinden yılsonuna kadar verilen dersler bazı kaynaklarda; “serbest dersler” (Kurt, 2011: s. 149; Dölen, 2009: s. 453; Ergün, 1996: s. 374-376), bazı kaynaklarda “açık dersler” (Çakır, 2013: s. 303) olarak belirtilmiştir. Bu çalışmada “serbest dersler” ifadesi kullanılmaktadır.

Tablo 2: İnas Dârülfününü Dersleri

	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
Edebiyât	Kitâbet Edebiyât-ı Türkî Coğrafya İlm-i İktisâd Târih-i Osmanî Târih-i Umûmî Felsefe İlm-i Terbiye	Kitâbet Edebiyât-ı Türkî Târih-i Edebiyât Coğrafya İlm-i İktisâd Târih-i Osmanî Târih-i Umûmî Târih-i Sanâyî Ulûm-ı İctimâiyye Felsefe İlm-i Terbiye	Kitâbet, Edebiyât-ı Türkî Târih-i Edebiyât Coğrafya İlm-i İktisâd Târih-i Osmanî Târih-i Asr-ı Hâzır Târih-i Sanâyî Ulûm-ı İctimâiyye Felsefe Kavânîn-i Cârîyye
Riyâziyât	Hesâb-ı Âlâ Hendese-i Tahlîliyye Müsellesât Heyet-i Riyâziyye Fizik Felsefe İlm-i Terbiye	Hesâb-ı Âlâ Cebr-i Âlâ Hendese-i Tahlîliyye Müsellesât Heyet-i Riyâziyye Fizik Felsefe İlm-i Terbiye	Hesâb-ı Âlâ Hendese-i Tahlîliyye Mihânîk Heyet-i Riyâziyye Fizik Felsefe Kavânîn-i Cârîyye
Tabîiyât	Fizik İlm-i Hayvânât İlm-i Nebâtât Tabakât'ül Arz Kimyâ-i Mâdenî Kimyâ-i Tahlîlî Hıfzıssıhha Felsefe İlm-i Terbiye Müsellesât	Fizik İlm-i Hayvânât İlm-i Nebâtât Tabakât'ül Arz Kimyâ-i Uzvî Kimyâ-i Tahlîlî İlm-i Teşrih Hıfzıssıhha Heyet-i Tabîiyye Felsefe İlm-i Terbiye Müsellesât	Fizik İlm-i Hayvânât İlm-i Nebâtât Tabakât'ül Arz Kimyâ-i Uzvî Kimyâ-i Tahlîlî İlm-i Teşrih Hıfzıssıhha Heyet-i Tabîiyye Felsefe Kavânîn-i Cârîyye

Kaynak: (Baskın, 2007: s. 157)

İnas Dârülfününü öğrencilerinin daha bilimsel bir eğitim almaları açısından çaba harcanmış, çeşitli fosil ve maden örneklerinden ufak bir motor ile dinamo gibi araçlar temin edilmeye çalışılmıştır. Dersler açısından en önemli gelişmelerden birisi de Ziya Gökalp'in İnas Dârülfününü'nda "Sosyoloji" derslerini vermeye başlamasıdır (Baskın, 2007: s. 132).

İlk mezunlarını 1917'de veren okulun mezun sayıları hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. Bu tarihte mezun olanların sayısı bazı kaynaklarda 18, bazı kaynaklarda da 20 olarak verilmektedir (Oktar, 1998: s. 46; Baskın, 2007: s. 132). Okulu bitiren kadınlar mezuniyet derecelerine göre İstanbul İnas Sultânîleri öğretmenlikleri, taşra Dârülmualimâtı müdürlüklerine ve öğretmenliklerine atanmışlardır (Baskın, 2008: s. 99-100).

1-3- Ticaret Mekteb-i Âlîsi

Osmanlı kadınının çalışma hayatında yer alması, yükseköğretimdeki kadınlar için

ticaret eğitiminin başlamasında itici bir güç olmuştur. 19. yüzyılın sonunda özellikle ticarî eğitimde öncü bir eğitim kurumu olarak açılan, ilk girişimcilik okulu diye nitelendirilen *Ticaret Mekteb-i Âlisi*, tarihinde bir ilke imza atarak, Maârif Nezâreti'nin "İnasa Mahsus Amelî Ticaret Dersleri" verilmesi yönündeki kararını 1917'de uygulamaya geçirmiştir (Oktar, 1998: s. 48). 1917-1918 Eğitim-Öğretim yılında, eğitim süresi 9 aydan ibaret olan ve Ticaret Mekteb-i Âlisi'ne bağlı olmak üzere "Amelî İnas Ticaret Şubesi" açılmıştır (Erdem ve Yiğit, 2010: s. 151). Bu şube 1924 senesine kadar eğitime devam etmiş, bu tarihten sonra ise erkeklerle birlikte karma eğitime geçilmiştir (Ergin, 1977: c. III-IV, s. 1147).

Kadınlar için böyle bir şubenin açılacağıın ilan edildiği, kadınların 15 ila 30 yaşları arasında olmaları ve okuma yazma bilmeleri şartı getirildiği (Erdem-Yiğit, 2010: s. 151) ve ilanı izleyen ilk birkaç gün içerisinde başvuruların 100'ü geçtiği belirtilmektedir. Mesleki dersler ilk olarak İnas Dârülfünunu binasında başlatılmış (Oktar, 1998: s. 49) sabah saat 9'dan 12'ye kadar eğitimini sürdüreceği olan bu şubenin her bir dersi 50 dakika olmak üzere hazırlanmış; öğrenciler, Türkçe, Fransızca, Hesâb, Muhasebe, Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye, Daktilografi dersleri olmak üzere toplam haftada 18 saat eğitim almışlardır (Erdem-Yiğit, 2010: s. 152).

Ticaret yapma niyeti olan kadınlara yönelik açılan bu dersler, Ticaret Mektebi müfredat programı kitabında yer almakla beraber (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: s. 225-233), "Kadınlara Ticaret Dersleri" başlığıyla *Muallim Mecmuası* tarafından da duyurulmuştur (Muallim Mecmuası, 1917: s. 583). Ticaret Mektebi bünyesinde açılan Amelî Ticaret İnas Şubesi'nde gösterilecek dersler hakkında birbirinden çok farklı olmasa da üç ders programı tespit edilmiştir.

Tablo 3- Ticaret Mekteb-i Âlisi Amelî Ticaret İnas Şubesi Dersleri.

<i>Muallim Mecmuası</i> (1917) (Haftada 18 Saat)	İstanbul Ticaret Odası (2010) (Haftada 18 Saat)	Ticaret Mekteb-i Âlisi Müfredatlı Ders Programı (1916) (Haftada 16 Saat)
Umûmî Ticaret Mâlûmâtı	Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye	Mâlûmât-ı Hukûkiyye ve Ticâriyye (2 Saat)
Daktilografi	Daktilografi	Coğrafya (1 Saat)
Usûl-i Defteri	Muhasebe	Usûl-i Muhasebe (4 Saat)
Türkçe	Türkçe	Türkçe, (Lisân ve Muhâberât-ı Ticâriyye Usûlü) (3 Saat)
Fransızca "rakam ve hurûfâtı anlayabilecek kadar"	Fransızca	Fransızca (3 Saat)
Hesâb	Hesâb	Hesâb (3 Saat)

Kaynak: (Muallim Mecmuası, 1917: s. 583; Erdem-Yiğit, s. 151-152; Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: s. 225-233)

Ticaret Mekteb-i Âlisi'nden 1335-1336 (1919-1920) eğitim döneminde imtihanlarını başarıyla vererek toplam 47 öğrenci mezun olmuştur. Bunlardan 10 tanesi Ticaret Mektebi'nin İnas Şubesi'nden mezun olan kadınlardır (Ticaret ve Sanâyî, 1920: s. 15-16). Bundan bir yıl sonra, 1336-1337 (1920-1921) Eğitim-Öğretim döneminde mezun olan erkek ve kız öğrencilerin toplam sayısı 1 Kânunuevvel 1337 (1 Aralık 1921) tarihli

“*Ticaret ve Sanâyi*” dergisi sayfalarında 55 olarak belirtilmektedir. Bu dönemde ise Ticaret Mekteb-i Âlisi’nin İnas Şubesi’nden 10 kadının mezun olduğu belirtilmektedir (Ticaret ve Sanâyi, 1921: s. 26-27). 1918 yılı Haziran ayında ilk mezunlarını veren Amelî İnas Şubesi’nde 1923 yılına kadar 186 öğrenci öğrenim görmüş ve bunlardan 111’i diploma alabilmiştir (Erdem-Yiğit, 2010: s. 152; Oktar, 1998: s. 49).

Kadınlara bir yıl gibi kısa bir sürede, ticaret yapmalarına yetecek kadar iktisâdî bilginin verilemediği düşüncesiyle bu şubenin eğitim süresi 1921 yılında 2 yıla çıkarılmıştır. Cumhuriyet’le birlikte Ticaret Mekteb-i Âlisi, İktisat Vekâleti’ne bağlanmış, “İstanbul Ulûm-ı Âliye-i Ticâriye Mektebi” (İstanbul Yüksek Ticârî Bilimler Mektebi) adını almıştır. 1924 yılında karma eğitime geçilmesiyle “Kız Şubeleri” kapanmış, kızlar erkeklerle birlikte aynı derslere devam etmiştir (Erdem-Yiğit, 2010: s. 152).

2- Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretimindeki Girişimcilik Kodları

Son dönem Osmanlı’da kadınların özellikle yükseköğretimde eğitim haklarını elde etmek için verdikleri mücadele hem girişimcilik hem de sosyal girişimcilik örneği olarak ifade edilebilir. Özlerinde bu girişimci ruhu taşıyan kadınların, son dönem Osmanlı kadın yükseköğretim kurumlarında ne tarz bir eğitim aldıkları ve kadınların yükseköğretimde gördükleri derslerin ticârî/sosyal girişimciliklerine katkı sağlayıp sağlayamayacağını tespitini önemlidir. Araştırmanın bu bölümünde söz konusu üç kadın yükseköğretim kurumunun ders programı içeriklerindeki girişimcilik kodlarına odaklanılmakta ve bu bağlamda değerlendirmeler yapılmaktadır.

Son dönem Osmanlı basınında rol alan yazar/editör kadınlar girişimciliği, “düşünceleri icraata dökmek” olarak da algılamakla beraber daha çok “ticaret yapma” anlamıyla tanımlamaktadırlar (Baysal-Özkul, 2016: s. 70-71). Müfredatları incelenen üç kadın yükseköğretim kurumunun elbette en önemli gayeleri ilgili mesleki bilgilerle donatarak kadınları çalışma yaşamına dâhil etmektir. Fakat bu çalışmadaki bakış açısı çerçevesinde, kadınlara sadece bir mesleki bilginin verilir verilmemesinin incelenmesinden ziyade, son dönem Osmanlı kadınlarının “teşebbüs” kavramını nasıl algıladıkları da dikkate alınarak; ticaret, iş yapma, satış ve/veya üretim yapma konularında kadınları yetiştirmeyi amaçladığına dair ipuçlarını barındıran ve müfredat programlarındaki içerikleri özellikle bu yöndeki girişimcilik konularını kapsayan dersler üzerinde durulmaktadır.

Osmanlı’da kadınların eğitim serüveni süreci içerisinde en güzel sosyal girişimcilik örneği sergileyerek elde ettikleri yükseköğretim hakkı, onların eğitim hayatının yanı sıra ticârî hayata da katılmalarını sağlamıştır. Bu çerçevede kadınların ticârî hayata katılmalarında girişimci olarak yer almalarına yönelik *yükseköğretim bağlamında formel eğitimde girişimciliği teşvik edici kodların* varlığı araştırılmıştır. Kodların eğitim içerikli teşvik mekanizması içerisindeki yerine ilişkin bulguların girişimcilik kültürünü değerlendirme açısından önem taşıdığı düşünülmektedir.

2-1- Yöntem

Osmanlı’da kadınlara yükseköğretim veren üç okul “Dârülmualimât”, “İnas Dârülfününu” ve “Ticaret Mekteb-i Âlisi Amelî Ticaret İnas Şubesi” araştırma için

seçilmiştir. Sıbyan ve Rüşdiye okullarına kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan Dârümuallimât Nizamnamenin 3. Faslında öğretmen okullarını yüksekokullar arasında göstermektedir (Çakır, 2013: s. 300). Bu nedenle Dârümuallimât yükseköğretim kurumu olarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmadaki analizler birincil ve ikincil verilerden elde edilen dokümanlar çerçevesinde yapılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen ders programları incelenerek, nitel çerçevede çözümleme yapılmıştır.

Araştırmada nitel çözümleme tercih edilmesinin nedeni, insan deneyimlerine ilişkin sözlü ya da yazılı kayıtların incelendiği ve araştırmacıya veri sağlamada en etkili yöntemlerden biri olmasıdır (Keith, 2005: s. 165). Nitel analiz yöntemlerinden biri olan “Betimsel Analiz” verilerin belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir analiz türüdür. Bu analiz türünde temel amaç elde edilmiş olan bulguların okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım-Şimşek, 2016: s. 237-244).

Ulaşılan kaynakların değerlendirilmesinde betimsel yorumlayıcı analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu tür araştırmada betimlenen veriler araştırmacı tarafından yorumlanmaktadır. Ancak bu yorumlama, derinlemesine ve genişlemesine yapılmamaktadır. Bu yöntemde araştırmacı, karşılaştırmalar yapabilir; model tablo ve matrisler oluşturabilir; bulguları görsel olarak ortaya koyabilir. Veriler kodlanır (gruplandırılır), zaman ve yer açısından karşılaştırılabilir (Sönmez-Alacapınar, 2014: s. 243-244).

2-2- Değerlendirme

Yapılan araştırmada ulaşılan bulgular girişimciliği doğrudan ve dolaylı destekleyen dersler olmak üzere iki ana başlık çerçevesinde düzenlenmiştir. Girişimciliği doğrudan destekleyen dersler; işletme/iktisat bilgisi içerikli ticaret bilgisi dersleri, muhasebe/defter tutma ve hesap bilgisi dersleri olmak üzere üç başlıkla ayrıma tabi tutulmuştur. Girişimciliği dolaylı olarak destekleyen dersler; ticârî iletişim içerikli, iktisâdî coğrafya bilgisi sunan ve ev idaresine yönelik dersler olmak üzere üç başlıkla ayrıma tabi tutulmuştur. Bu başlıklar doğrultusunda içerikleri incelenen derslerdeki girişimcilik kodları sınıflandırılarak Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4- Son Dönem Osmanlı Kadın Yükseköğretimindeki Girişimcilik Kodları.

Ana Başlıklar	Alt Başlıklar	Dersler	Girişimcilik Kodları
Girişimciliği Doğrudan Destekleyen Dersler	Ticaret Bilgisi Dersleri	Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye	Temel Ticârî Kavramlar: Sanat, Ticaret, Tâcir, Ticaret Şirketleri, Mübâdelât, Banka Muâmelâtı, Borsa İşlemleri, Mübâdelâta Mûteallik Evraklar
		Mâlûmât-ı Hukûkiyye ve Ticâriyye	Temel Ticârî ve Hukûkî Kavramlar: Ticaret ve Muâmelât-ı Ticâriyye, Tâcir, Şirketler, Mübâdele, Bankalar, Borsalar, Nakliyât, Sigortalar, Gümrükler, Posta ve Telgraf ve Telefon, Düyûn-ı Umûmiye İdâreleri, Ticârî ve İktisâdî İşletmeler, Nesriyât
	Muhasebe Dersleri	Usûl-i Muhasebe (Benzer dersler: Usûl-i Defteri, Muhasebe, Hesâb ve Defter Tutmak, Defter Tutma)	Teorik Dersler: Hesap, Kayıt Usûlü, Ticârî Defterler, Envanter, Bilanço. Hesap/Muhasebe Uygulamaları: Örnek ticarethane uygulamaları. Uygulama Sonrası Bilgiler: Ticarî Defterler Hakkında Biraz Daha Mâlûmât, Komisyon ve Emanet Muâmelât ve Muhasebesi, Şirketler Muâmelât ve Muhasebesi, Basit Bir Şekilde Muhtasar Olarak Kolektif, Komandit ve Anonim Şirketleri Muhasebesi
Hesap Bilgisi Dersleri	Hesap (Benzer dersler: Hesâb-ı Âlâ)	Temel Hesaplamalar: Dört İşlem, Dört İşlemin Hızlı Yapılması İçin Yöntemler, Para Hesaplarının Zihinden Hesaplanması İçin Uygulamalar, Alan ve Hacim Hesaplamaları Ticârî Hesaplamalar: Faiz Hesabı, Faiz Hesabında Kısa Yöntemler, Iskonto, Nüvizmatik, Devletlerin Para Birimlerinin Birbirlerine Çevrilmesi, Vade Türleri, Bonolar, Şirket ve Miras Meseleleri, Senet, Hisse ve Tahviller Hakkında Bilgiler, Kambiyo Hakkında Bilgiler	
Girişimciliği Dolaylı Olarak Destekleyen Dersler	Ticârî İletişim İçerikli Dersler	Türkçe-Lisân ve Muhâberât-ı Ticâriyye Usûlü	Ticârî İletişimdeki Temel Araçlar ve Kullanım Şekilleri: Mektup, Ticaret Mektuplarında Üslup, Ticaret Mektupları, Ticaret Kâtipleri, Satış, Hizmet Arzı Mektupları, Emir ve Sipariş, Hizmet Talebi, İrsalat, Banka Muâmelâtı, Borsa Muâmelâtı, İşletmelerde Teşkilat ve Muhâberât, Muhâberâtta Kullanılan Aletler, Sûrat ve İntizamı Sağlayan Başlıca Vasıtalar (Kâğıt, Mürekkepler, Kalemler, İstenografi Makineleri, Diktofonlar), Mektupların Kayıt ve Tescili, Başlıca Aletler (Kopya Defterleri, Dosya Türleri, Kullanım, Korunması ve Nakilleri)
		Daktilografi	Temel Kavramlar: Yazı Makinelerinin Tarihçesi, Faydaları ve Önemi, Yazı Makinesi Türleri ve Makinenin Parçaları: Klavye, Türleri, Dügme Mekanizması, Bir yazı makinesinin Mekanizmaları hakkında Bilgiler, Yazı Makinesinin Kullanımı. Uygulama: Daktilo üzerinde on parmak yazı yazma
	İktisat İçerikli Dersler	Coğrafya (İktisâdi)	İktisat Bilgisini Coğrafya Bağlamında Sunma: Ticaret Mektebi müfredatında yer alan bu derste, ağırlıklı olarak İktisâdi Coğrafya konuları bulunmaktadır. (Dünyada geçmişte ve bugün ziraatla uğraşan devletler hakkında bilgi, Gıda Maddeleri, Tekstil Maddeleri, Madenler, Dünyanın İktisâdi Coğrafyası ve Nakliye Araçları)
	Ev İdaresi Dersleri	Usûl-i Tedbîr-i Menzil	Ev yönetimi ile ilgili bilgiler Kadınların yaşam koşullarında bir evi nasıl yönetmeleri gerektiği konusundaki ekonomi/sosyal içerikli bilgiler

Tablo 4'te yer alan derslerin hangi okulda gösterildiği ayrımı yapılmadığı için aşağıdaki maddelerde okullar bağlamında daha detaylı bir değerlendirme yapılmaktadır.

2-2-1- Dârümuallimât

Dârümuallimât'ın 1869 tarihli nizamnamesine göre Sıbyan şubesinde işletmecilik eğitimi ile ilgili olan ders *Hesâb ve Defter Tutma* olarak göze çarpmaktadır. Rüşdiye şubesinde ise; *Usûl-i Tedbîr-i Menzil* dersi görünmektedir. Usûl-i Tedbîr-i Menzilin açılımı ise “ev idaresi ilmi” şeklindedir (Öztürk, 1993: s. 549-550). “*Tedbîrü'l-Menzil: Felsefî metotla yazılmış ahlâk kitaplarında ev idaresini ve aile ahlâkını ifade eden terim. Sözlükte “bir kimsenin işini çekip çevirmesi, sonunu hesap etmesi” anlamındaki tedbîr ahlâk ve siyaset kitaplarında “yönetim, siyaset” manasında sıkça geçmekte, “ev” anlamındaki menzil ile birlikte kullanıldığında daha çok felsefî yöntemle yazılmış ahlâk kitaplarında pratik ahlâkın üç ana bölümünden ikincisi olan aile ahlâkını ifade etmektedir. Nasîrüddîn-i Tûsî Ahlâk-ı Nâsırî’de buradaki menzilin maddî anlamda evi değil karı ile koca, ebeveynle çocuk, hizmetçiyle efendi, mal sahibiyle mal arasındaki ilişkiyi anlattığını belirtir.*” (Çağrı, 2011: s. 260-261). Kınalızâde'nin ifadesiyle; “*İlm-i Tedbîrü'l Menzil bir ilimdir ki ânunla (onunla) ehl-i menzil (ev ahalisi) arasında nizâm-u intizâm ve vech-i lâyük üzerine ma'aş eylemeğin keyfiyeti bilinir.*” (Ev yönetimi, aile bireyleri arasında düzenli ve insana layık bir şekilde yaşama/geçim sağlama/geçinme bilgisini veren bir ilimdir.) (Kınalızâde, 2007: s. 325-476).

Dârümuallimât'ın daha sonra 1915 tarihli nizamnameye göre İbtidâî kısmında “Usûl-i Defter”, “Mâlumât-ı İktisâdiyye” ve “İdâre-i Beytiyye” (Ev Yönetimi), İhârî kısmında “Hesâb” ve “İdâre-i Beytiyye” dersleri gösterilmektedir (Öztürk, 1993: s. 549-550). Bu derslerde basit muhasebe defteri tutma ve ticarî hayatta kadınların işine yarayacak pratik ticarî hesapların öğretildiği çıkarılabilir.

2-2-2- İnas Dârülfünûnu

İnas Dârülfünûnu'nda gösterilen serbest derslerde işletmecilik/girişimcilik eğitimine yakın olarak “İdâre-i Beytiyye ve İktisâdiyye” dersi gösterilmiştir. Bu dersin genel içeriğinin ise ev ekonomisi konuları ile ilgili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun; “*Serbest dersler kanalından İnas Dârülfünûnu'na girdikten sonra hayata atılanların çoğu muvaffak olmuştur.*” ifadesi İnas Dârülfünûnu'nun serbest dersleri gören kadınları sosyal/ticarî girişimciliğe hazırlayacak bir programa sahip olduğunun ipuçlarını barındırmaktadır (Ergin, 1977: c. III-IV, s. 1554).

Bununla beraber İnas Dârülfünûnu Edebiyât şubesinde işletmecilik eğitimi ile ilgili olarak “İlm-i İktisâd” görülmektedir (Baskın, 2007: s. 157-158). İlm-i İktisâd, Edebiyât Şubesinin birinci ikinci ve üçüncü sınıflarında gösterilen bir derstir. Bu dersin üç sene boyunca gösterilmesi kadınlara verilecek eğitim içerisinde iktisâdî bilginin önemsendiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Riyâziyât şubesinde ise içeriği hakkında tam bilgi sahibi olamadığımız ve yine üç sene boyunca bu şubede okuyanlara gösterilen “Hesâb-ı Âlâ” dersi göze çarpmaktadır. Bu dersin de diğer yükseköğretim kurumlarında gösterilen Hesâb dersinin daha gelişmiş olduğu varsayılırsa; derste ticarî matematikle alakalı birçok bilginin olabileceği ifade edilebilir. Bu bağlamda Hesâb dersinde temel işletmecilik bilgisine/kültürüne katkı sağlayacak kavramların öğretildiği yorumu yapılabilir.

İnas Dârülfünûnunda “Dârülfünûn” sözcüğü bulunmasına rağmen bu okulun

öğretmen yetiştirmek amacıyla açıldığı konusunda görüşler vardır. Amaç daha çok kızlara eğitim verecek öğretmenler yetiştirmek olduğundan Dârülmualimât'ın yüksek kısmı olduğu da ifade edilmektedir (Dölen, 2009: s. 460-463). Ayrıca 1915 yılına ait bir belgede okulda öğrenci olan bazı kadınların aynı zamanda farklı okullarda öğretmenlik yaptıkları da tespit edilmiştir (Baskın, 2007: s. 130-131).

Bu durum kadınların eğitimlerine dair sorumluluklarını ihmal etmeden çalışma hayatına tutunmaya çaba göstermelerini tespit açısından önemlidir. Kadınlar tabiri caizse hem evleriyle hem okullarıyla hem de iş hayatıyla ilgilenmektedirler. Diğer taraftan kadınların, içtimâî ve iktisâdî konulardan uzak tutulmayarak yetiştirilmeye çalışıldığı, hem açık hem de daha sonraki yıllarda yerleşik ders programlarından anlaşılmalıdır. Ayrıca diğer şubelere göre sosyal bilimlere daha yakın olan Edebiyât şubesinde, ekonomi bilgi birikimini artırmaya yönelik İlm-i İktisâd ve Riyâziyât şubesinde ticarî matematik içerikli olduğunu düşündüğümüz Hesâb-ı Âlâ gibi derslerin bulunması kadınların ileride gerçekleştirecekleri girişimlere katkı sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

2-2-3- Ticaret Mektebi İnas Şubesi

Ticaret Mektebi bünyesinde açılan Amelî Ticaret İnas Şubesi'nde gösterilecek dersler hakkında birbirinden çok farklı olmasa da üç ders programı tespit edilmiştir.

1) Maârif Nezâreti'nin "İnasa Mahsus Amelî Ticaret Dersleri" verilmesi yönündeki kararı 1333/1917 yılında Ticaret Mekteb-i Âlisi tarafından hayata geçirilmişti (Oktar, 1998: s. 48). Bu karar kısaca şöyleydi: "...İnas Dârülfünûnu'nda açılan Kısım-ı mahsûs, ticarethânelerde lâzım olan Mâlûmât-ı Ticâriyyeyi kadınlara bir senede öğretmek üzere tâlibe kayıt ve kabulüne başlamıştır. Buraya devam edecek kadınlar bir sene zarfında Umûmî Ticaret Mâlûmatı ile beraber Daktilografî, Usûl-i Defteri, Türkçe, rakam ve hurûfatı anlayabilecek kadar Fransızca, Hesâb gibi dersleri de görecektir." (Muallim Mecmuası, 1917: s. 583).

2) Kadınlar haftalık ders programlarına göre Türkçe, Fransızca, Hesâb, Muhasebe, Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye, Daktilografî dersleri olmak üzere 18 saat eğitim alacaklardı (Erdem-Yiğit, s. 151-152).

3) 1332-1333/1916-1917 yılına ait "Ticaret Mekteb-i Âlisi Müfredatlı Ders Programı"na göre ise Amelî Ticaret İnas Şubesi'nin dersleri toplamda haftada 16 saat olmak üzere; Hesâb, Usûl-i Muhasebe, Türkçe-Lisân ve Muhâberât-ı Ticâriyye Usûlü, Mâlûmât-ı Hukûkiyye ve Ticâriyye, Fransızca ve Coğrafya şeklindeydi (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: s. 225-233).

Bu ifadelerle göre 1916-17 eğitim öğretim yılındaki derslerin sonraki yıllarda çok az da olsa değiştirildiği görülmektedir. Bu durum kadınlara mahsus ticaret derslerinin ve/veya programlarının içeriklerinin incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu ifadelerden ve ders programlarından yola çıkılarak Amelî Ticaret İnas Şubesinde gösterilen ders içerikleri ve girişimcilik kodlarıyla ilgili olarak aşağıdaki bulgulara yer verilebilir.

İşletmecilik ve İktisat Bilgisi Dersleri: Kadınların dönemin işletmelerinde gerekli işletmecilik bilgilerine sahip olmalarını sağlamak üzere göze çarpan derslerin başında

“Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye” dersi gelmektedir. Bu dersin işletmecilikle ve girişimcilikle doğrudan ilişkili olduğu ifade edilebilir. Dersin isminden yola çıkıldığında kadınlara, ticaret ve iktisat ile ilgili bilgilerin verileceği anlaşılmaktadır. Fakat ders aynen bu isimle programda yer almadığı için bazı ipuçlarından yola çıkmak yerinde olabilir. Bunun için önce erkeklere ait olan şubede var olan bazı dersler daha sonra ise kadınlara ait şubedeki dersler irdelenecektir.

Öncelikle Zükûr Amelî Ticaret Şubesinde (Erkeklere Mahsus Uygulamalı Ticaret Bölümü) gösterilen iki dersten bahsetmek yerinde olacaktır. 1.“Mâlûmât-ı Ticâriyye” 2. “Mâlûmât-ı Ticâriyye ve Hukûkiyye” derslerinin içeriğinden yola çıkarak İnas Şubesinin bu dersinin girişimcilik ve işletmecilik kodlarını ne derece barındırdığının ipuçları aranabilir. Erkeklere ait uygulamalı ticaret şubesinde “Mâlûmât-ı Ticâriyye” dersinin içeriğinde bulunan konu başlıkları; Nakliyât, Gümrük, Sigortalar, Muâmelât-ı İflâsiyye şeklinde ifade edilmektedir (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredâtlı Ders Programı, 1916: s. 219). Erkeklere ait uygulamalı ticaret şubesinde “Mâlûmât-ı Ticâriyye ve Hukûkiyye” dersinin içeriğinde bulunan konu başlıkları ise; 1. Sanat, 2. Ticaret, 3. Tâcir, 4. Ticaret Şirketleri, 5. Mübâdelât, 6. Banka Muâmelâtı, 7. Borsa Muâmelâtı, 8. Mübâdelâta Mûteallik Evrak, 9. Muâmelâtın Sûret-i Tesviyesi (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredâtlı Ders Programı, 1916: s. 216).

Bu konulara yakın başlıkların İnas şubesinde de gösterildiği varsayımına dayanarak bir ifade kullanmak gerekirse; kadınların çalışma hayatında işlerine yarayacak, o dönemde geçerli olan genel işletmecilik ve girişimcilik bilgilerinin “Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye” dersinde anlatıldığı söylenebilir.

Durum böyle iken; Ticaret Mektebi'nin müfredat programında “Mâlûmât-ı Hukûkiyye ve Ticâriyye” olarak ifade edilen ve kadınlara ticaret öğretmek için gerekli görülen bir ders görünmektedir. Programa göre bu dersin içeriği, diğer tüm derslere nazaran daha çok ticarî bilgi içermektedir. Bu dersin konu başlıkları şunlardır: 1. Ticaret ve Muâmelât-ı Ticâriyye, 2. Tâcir, 3. Şirketler, 4. Mübâdele, 5. Bankalar, 6. Borsalar, 7. Nakliyât, 8. Sigortalar, 9. Gümrükler, 10. Posta ve Telgraf ve Telefon, Düyûn-u Umûmiye İdâreleri, 11. Müessesât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye, 12. Neşriyât (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredâtlı Ders Programı, 1916: s. 228-231).

Kadınlar için hazırlanan programda detaylı içeriği verilen “Mâlûmât-ı Hukûkiyye ve Ticâriyye” dersinin o döneme ait çoğu işletmecilik bilgisine ev sahipliği yaptığını ifade edilebilir. Hatta bu dersin içeriğinin erkeklere mahsus şubede gösterilen “Mâlûmât-ı Ticâriyye” ve “Mâlûmât-ı Ticâriyye ve Hukûkiyye” dersinden daha fazla içeriğe sahip olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Fakat daha sonraki yıllarda ortaya çıkan tabloda dersin adı “Mâlûmât-ı Ticâriyye ve İktisâdiyye” olduğu durumu gözümüze çarpmaktadır. Bu bağlamda dört farklı ders ismi ve elimizde olan üç ders içeriği neticesinde; söz konusu dersin o günkü işletmecilik ve girişimcilik kültürüne doğrudan katkı sağlayan bir ders olduğu kesinlik kazanmaktadır. Çünkü içerikler birbirinden farklı olmamakla beraber birbiriyle alakalı başlıklardan bir derleme yapıldığında ortaya çok kapsamlı bir işletmecilik bilgi dağarcığı çıkmaktadır. Bu bilgiler ışığında kadınlara bu dersin işletmecilik kültürünü yerleştirmek ve girişimciliklerini geliştirmek adına büyük katkı yaptığı ifade edilebilir.

Usûl-i Muhasebe: Ticaret Mekteb-i Âlisi Müfredatlı Ders Programında “Usûl-i Muhasebe” olarak ifade edilen ve Kadınlara ticaret öğretmek için haftada dört saat verilmesi gerekli görülen derslerden bir diğeri de “Muhasebe” dersidir. Bu dersin diğer derslere göre çok daha fazla uygulama içerdiği söylenebilir. Çünkü bu dersin başlangıcında kadınlara; Hesâb, Kayıt Usûlü, Ticârî Defterler, Envanter, Bilanço konularının teorik bilgileri uygulama yaptırılarak verileceği ifade edilmektedir. Ayrıca bu bilgiler verildikten sonra “...muallimin münâsip göreceği bir müddet için bir ticârethâne muâmelâtının usûl-i tecrübîye ve münferit yevmiye ile tutulan bir monografisi vazîfe olarak tâlibâta yaptırılacaktır.” Bu uygulama çalışmasının devamında gelen konu başlıkları; Ticârî Defterler Hakkında Biraz Daha Mâlûmât, Komisyon ve Emanet Muâmelât ve Muhasebesi, Hissedarlık Vecihle Şirketler Muâmelât ve Muhasebesi, Basit Bir Şekilde Muhtasar Olarak Kolektif, Komandit ve Anonim Şirketleri Muhasebesi şeklinde belirtilmektedir. Eğer vakit yeterli gelir ve kadınların bilgi düzeyi öğretmenleri tarafından yeterli görülürse dersin devamında defter ve kayıt usullerine dair detaylı bilgilerin verileceği de ifade edilmektedir (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: s. 226).

Program ve içerikleri incelendiğinde; dönemin işletmelerinin defter tutma ihtiyaçlarını karşılayacak uygulamalı eğitim almış bir işgücü üretme çabası görülmekle beraber, kadınlara yönelik ticaret derslerinde de en çok ders saatini işgal etmesi muhasebe dersinin çokça önemsendiğinin bir kanıtıdır. Bu bağlamda zaten içeriği itibarıyla işletmeciliğin olmazsa olmazlarından olan muhasebe eğitiminin özellikle de uygulamalı olarak verilmesi çabası, İnas Şubesi’nde kadınların doğrudan ticarî bir girişimcilğe hazırlandıklarının bir kanıtıdır. Kadınlar ister kendileri işletme açsın isterse başka bir özel veya resmî işletme de çalışsınlar; muhasebe dersinin o dönem için girişimciliklerinin arka planında var olan en önemli derslerden biri olduğu söylenebilir.

Hesâb: Kadınlara mahsus şubede “Hesâb” dersinin içeriğinde Dört İşlem, Dört İşlemin Hızlı Yapılması İçin Yöntemler, Para Hesaplarının Zihinden Hesaplanması İçin Uygulamalar, Alan ve Hacim Hesaplamaları... gibi o dönemin temel Matematik bilgileri verilmiştir. Bununla beraber dersin içeriğinde; Faiz Hesabı, Faiz Hesabında Kısa Yöntemler, Harici Iskonto, Meskûkât (Nümizmatik), Çeşitli Devletlerin Para Birimlerinin Birbirlerine Çevrilmesi, Vade Türleri, Bonolar, Şirket ve Miras Meseleleri, Senet, Hisse ve Tahviller Hakkında Bilgiler, Kambiyo Hakkında Bilgiler; şeklinde işletmecilikle ilgili birçok bilgiye de yer verilmiştir (Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredatlı Ders Programı, 1916: s. 225-226).

Bu dersin kadınlara ticaret hayatında pratiklik kazandırma amacı güttüğü ve bunun için ticarî matematik bilgilerinin çokça üzerinde durulduğu söylenebilir. Bununla beraber yine kadınların girişimcilik/işletmecilik kültürlerini destekleyecek birçok anahtar kavramı da öğretilmelerini sağladığı ifade edilebilir.

Türkçe: Kadınlara mahsus şubenin incelenmesi gereken bir diğer dersi de Türkçe’dir. Bu dersin Ticaret Mekteb-i Âlisi ders programındaki açılımı işletmecilik ve iletişim ile ilgili içeriğinin olduğunu göstermektedir. Bu ders programında; Türkçe, Lisân-ı Muhâberât-ı Ticâriyye Usûlü şeklinde geçmektedir. Bu durumda Türkçe başlıklı dersin aslında ticarî haberleşme yöntemlerinin gösterildiği bir ders olduğu ifade edilebilir.

Programda Türkçe dersinde konuşma alıştırmaları yapılacağı ifade edilmektedir. Haberleşmeye dair konular ise; Mektup, Ticaret Mektuplarında Üslup, Ticaret Mektuplarında Şekiller, Ticaret Kâtipleri, Tasnif (Satış, Hizmet Arzı Mektupları, Emir ve Sipariş, Hizmet Talebi, İrsalat, Banka Muâmelâtı, Borsa Muâmelâtı...), Ticaret Evlerinde (İşletmelerde) Teşkilat ve Muhâberât, Muhâberâtta Kullanılan Aletler, Sûrat ve İntizamı Sağlayan Başlıca Vasıtalar (Kâğıt, Mürekkepler, Kalemler, İstenografi Makineleri, Diktofonlar...), Mektupların Kayıt ve Tescili, Başlıca Aletler (Kopya Defterleri, Dosya Türleri, Kullanım, Korunma ve Nakilleri...). Bu başlıklar altında şu şekilde bir açıklama da mevcuttur. “*Bu bahislerin amelî (uygulamalı) kısımlarında tâlibâta müteaddid mevzular üzerine tahrîr vazîfeleri verilip tashîh ve iâde olunacaktır. Tâlibât, müsveddeleri hıfz ve musahhah sûretlerini muntazam defterlere kayd ve tebyîz edeceklerdir. Bazı vesâit ve âlât ile sûret-i istimalleri gösterilecektir.*” (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Tâlimatnâme ve Müfredâtı Ders Programı, 1916: s. 226-227).

Bu derste kadınların daha çok ticarî işletmelerde lazım olacak sekreterlik işlerine hâkim olmaları amacı güdüldüğü görülmektedir. O dönemin işletmeleri için gerekli olan teknolojik aygıtların da nasıl kullanılacağına dair uygulamalı eğitimin verileceğinin ifade edilmesi eğitimin güncel kalma çabasını da göstermektedir. Bu derste de kadınların işletme içi ve işletmeler arası iletişime yönelik yetiştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Daktilografi: Zükûr Amelî Ticaret Şubesinde (Erkeklerle Mahsus Uygulamalı Ticaret Bölümü) gösterilen “Daktilografi” dersinin içeriğinden yola çıkarak İnas Şubesinin bu dersinin girişimcilik ve işletmecilik kodlarını ne derece barındırdığının ipuçları aranabilir. Kadınlara mahsus şubede de haberleşme ve yazışmaları kolaylaştıracak aygıtları kullanmayı içeren derslerden biri de Daktilografi dersi. Amelî Erkek şubesinin ders içeriğinden alıntılarla ifade etmek gerekirse bu derste; Yazı Makinelerinin Tarihçesi, Faydaları ve Önemi, Yazı Makinesi Türleri ve Makinenin Parçaları: Klavye, Türleri, Düğme Mekanizması, Bir yazı makinesinin (söz gelimi Remington) Mekanizmaları hakkında Bilgiler, Yazı Makinesinin Kullanımı gibi konu başlıkları vardır. Daktilografi dersiyle ilgili programda geçen bazı notları da belirtmekte fayda vardır. Şöyle ki; “*Makineyi usûlü dairesinde kullanabileceğine ve on parmak istimaliyle yazabileceğine kanat getirilen talebeye makinede tatbikât yaptırılacaktır. Talebeye verilecek temrinât daima ticarî mektuplar, çek, poliçe, emre muharrir senet, fatura vesâire gibi evrak ve vesâik-i ticâriyye olacak; katıyyen diğer husûsâta müteallik yazı numûneleri verilmeyecektir. Makine ianesiyle müteaddid nüshalı kopyalar istihsâl etmek usûlü ve daha sâir husûsât talebeye tadrîs ve irâe olunacaktır.*” (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Tâlimatnâme ve Müfredâtı Ders Programı, 1916: s. 224-225).

Coğrafya: Ticaret Mekteb-i Âlîsi Müfredatlı Ders Programında “Coğrafya” olarak ifade edilen bir ders mevcuttur. Bu dersin içeriğinde; Coğrafya-yı İktisâdî, Ziraat-i Müttesia, Ziraat-i Gayr-ı Müttesia, Yeni Ziraat Memleketleri, Eski Ziraat Memleketleri, 1. Mevâdd-ı Gıdaiyye: Hubûbât, Feküllü Nebâtât, Şekerli Nebâtât, Üzüm, Kahve, Çay, Ilımlı İklimlerin Meyve Ağaçları, Sıcak Memleketlerin Gıda Verici Bitkileri 2. Mevâdd-ı Nesciyye: Menşei Nebâtî Olan Mevâdd-ı Nesciyye, Menşei Hayvânî Olan Mevâdd-ı Nesciyye, 3. Maâdin: Mahrûkat-ı Madeniyye, Kıymetli Maâdin, Faydalı Maâdin, 4. Coğrafyay-ı İktisâdî Noktay-ı Nazarından Dünyanın Hâlihazır, Vesâit-i Nakliye,

Milletlerin Teâlîsinde Coğrafyay-ı İktisâdînin Tesiri (Ticaret Mekteb-i Âlîsi Tâlimatnâme ve Müfredâtlı Ders Programı, 1916: s. 233).

Bu dersin içeriğinde kadınlara verilmek üzere o dönem için gerekli ekonomik kültüre ait bilgilerin mevcut olduğu görülmektedir. İktisâdî coğrafya konusunda bilgilenmenin işletmecilik eğitimi konusunda bilinçlenmeye katkı sağladığı ifade edilebilir. Bu bağlamda yaşadıkları dünyanın ekonomik anlamda keşfi açısından sadece müfredatlı ders programında var olan bu dersin büyük önem arz ettiği söylenebilir.

Sonuç

Osmanlı Devleti yükseköğretim kurumlarında kadınlara verilen “girişimcilik” eğitimlerinin 19. yüzyılın sonlarında başladığı ifade edilebilir. II. Meşrutiyet’ten sonra ise kadınlara yönelik yükseköğretim kurumlarının sayısında artış olmuş, dolayısıyla bu okulların bünyesinde de girişimcilik eğitimleri doğrudan veya dolaylı olarak verilmiştir.

Kadın yükseköğretim kurumları içinde “girişimcilik” konusunda doğrudan eğitim veren ve bu konuda göze çarpan kurum olarak Ticaret Mekteb-i Âlîsi’nin kadınlara mahsus olan kısmı öne çıkmaktadır. Kadınlara yönelik yükseköğretim kurumlarından olan Dârülmualimât ve İnas Dârülfünûnu’nda ise ticârî açıdan girişimcilik kültürünü daha çok dolaylı yönden destekleyecek dersler bulunmaktadır.

Ticaret Mekteb-i Âlîsi, Osmanlı Devleti’nde tüccar yetiştirmek amacıyla kurulmuş ilk yükseköğretim kurumudur. Bu sebeptendir ki okulun kadınlara mahsus kısmında da ticaretle ilgili bilgilerin uygulamalı ticarete dönük olarak verildiği görülmektedir. Bu yüzden söz konusu şubede kadınların ticaret yapmaları ve işletmelerde çalışabilmeleri için gerekli donanıma sahip olarak yetiştirilme amacı dikkat çekmektedir. Dârülmualimât ve İnas Dârülfünûnu’nun ticârî girişimci yetiştirme gibi bir misyonu bulunmamaktadır. Fakat bu iki okulda da verilen dersler arasında iktisat ve muhasebe derslerinin yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber Dârülmualimât kadın öğretmenler ve kadın eğitim yöneticisi yetiştirmektedir. İnas Dârülfünûnu ise kendi binasında ticaret bilgisi edinmek isteyen kadınlara da imkân tanımaktadır. Bu bağlamda söz konusu iki okulda çalışma hayatına adım atacak kadınlara; muhasebe, ticaret ve ekonomi kültürünün öğretilmesi amacı güdüldüğü de belirtilebilir.

Ulaşılabilen ders müfredatlarına bakıldığında ise özellikle Ticaret Mekteb-i Âlîsi’ndeki kadınlara verilen eğitimin günümüz işletmecilik eğitimine çok yakın bilgiler içerdiği görülmektedir. İlgili dönemin müfredatlarının detaylı olarak incelenmesi sonucu derslerde önemli düzeyde girişimcilik ve işletmecilik bilgisinin var olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kadınların girişimcilik niyetlerini destekleyecek ve özellikle tüccar olmaya teşvik edecek nitelikte bir program sunan kurum olarak Ticaret Mekteb-i Âlîsi’nin kadınlara mahsus kısmı karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı’da kadın yükseköğretimine bakıldığında kadınlar aynı zamanda sosyal birer girişimci olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar eğitim haklarını elde etme yolunda oldukça zor süreçlerden geçmiş ve eğitim haklarını elde etmek için sosyal anlamda girişimciliğin en güzel örneklerini sergilemişlerdir. Gazete ve dergiler yayımlamışlar, devlette çalışmaya başlamışlar ve kendilerine mahsus işletmeler kurmuşlardır. Sonuç

olarak son dönem Osmanlı'da kadının girişimciliğinin kadın yükseköğretim kurumlarınca desteklendiğini ifade etmek mümkündür. Çünkü incelenen dönem itibarıyla Osmanlı kadın yükseköğretiminde kadınlara yönelik girişimcilik kültürünün oluşturulması yönünde bir çaba harcandığı ve kadınların çalışma hayatı ve ticarî hayatta aktif olarak yer almalarını destekleyecek teorik ve uygulamalı eğitimlerle teşvik edildiği belirtilebilir.

Kaynakça

- AKYÜZ, Y. (2006). Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmüallimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 17-58.
- BASKIN, B. (2007). *II. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Dârülfünûnu (İlk Kadın Üniversitesi)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BASKIN, B. (2008). II. Meşrutiyet'te Kadın Eğitimine Yönelik Bir Girişim: İnas Dârülfünûnu. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, s. 89-123.
- BAYSAL, H.-ÖZKUL, A. S. (2016). Osmanlı Kadınının "Teşebbüs" Kavramına Yaklaşımı "Kadınlar Dünyası Dergisi Üzerine Bir İnceleme". *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 2016, s. 62-72.
- ÇAĞRICI, M. (2011). *Tedbir-ül Menzil*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. XL, 260-261. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c40/c400151.pdf>. (Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2017).
- ÇAKIR, S. (2013). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis.
- DÖLEN, E. (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi- Osmanlı Döneminde Dârülfünûn 1863-1922*, I. Cilt, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- DULUM, S. (2006). *Osmanlı Devletinde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, Yakın Çağ Tarihi BD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- ERDEM, Y. T.-YİĞİT, H. (2010). *Bacıyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadî Hayattaki Yeri*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- ERGİN, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*, c. I-II. İstanbul: Eser Matbaası.
- ERGİN, O. (1977). *Türk Maârif Tarihi*, c. III-IV. İstanbul: Eser Matbaası.
- ERGÜN, M. (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara.
- KARACA, Ş. (2010). Şemsettin Sami ve Kadınlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), s. 136-146.
- KEITH, P. (2005). *Introduction to Social Research-Quantitative and Qualitative Approaches*. London: Sage.
- Kınalızâde Ali Çelebi. (2007). *Ahlâk-ı Alâî*, Haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik.
- Kubbealtı Lügati, <http://lugatim.com/>, (Erişim Tarihi, 05.05.2017).
- KURNAZ, Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923*. İstanbul: Ötügen.

- KURNAZ, Ş. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi*. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/milli_egitim_dergisi/143/14.htm, (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2017).
- KURT, S. K. (2011). *Osmanlı Devletinde Kadın Eğitimi Haremden Mektebe*. İzmir: Yitik Hazine.
- Muallim Mecmuası. (1917). Maârif Şunu-Kadınlara Ticaret Dersleri, 16(2).
- OKTAR, T. (1998). *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı-Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*. İstanbul: Bilim Teknik.
- ÖZKİRAZ, A.-ARSLANEL, M. N. (2011). İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), s. 1-10.
- ÖZTÜRK, C. (1993). *Darülmualimat*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. c. VIII, 549-550. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c08/c080398.pdf>. (Erişim Tarihi: 5 Temmuz 2017).
- SOMEL, S. A. (2000). Osmanlı Modernleşme Dönemi'nde Kız Eğitimi. *Kebikeç*, 10, s. 223-237.
- SÖNMEZ, V.-ALACAPINAR, G. F. (2014). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Anı.
- Ticaret Mekteb-i Âlisi Tâlimatnâme ve Müfredâtlı Ders Programı. (1916-1917). İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Ticaret ve Sanâyî Dergisi, (1920). S. 1, Yıl:1, İstanbul: Mahmutbey Matbaası.
- Ticaret ve Sanâyî Dergisi, (1921). S. 10, Yıl:1, İstanbul: Mahmutbey Matbaası.
- YILDIRIM, A.-ŞİMŞEK H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.